

Baksa Brigitta

főiskolai docens, Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Iskola és néprajz

A hon- és népismeret oktatásának lehetőségei

A néprajzi ismeretek nagyon rövid, alig két évtizedes múlttal rendelkeznek a közoktatásban, amit évszázados törekvések készítettek elő. Oktatásuk hátterét vizsgálva a történeti előzmények egy olyan folyamatot rajzolnak ki előttünk, amelyben a néprajzi érdeklődés, kutatás eredményei először a közművelődésben kaptak helyet, majd fokozatosan beszűrődtek a közoktatás keretei közé egy-egy elkötelezett személy tevékenysége által. Ezen tudós tanárok pedagógiai tevékenysége nélkül nem indulhatott volna el és nem nyert volna teret a tantervi követelményekben a népelet megismerését segítő, a hagyományokat közvetítő ismeretanyag.

A néprajzoktatás kibontakozása

A több évszázadot átívelő kibontakozás egy-egy lépcsőjén jelen volt a feltárt ismeretek átadása mellett a gazdálkodó élet gyakorlati tevékenységek útján történő elsajátítása és a tanulói ifjúság kutatómunkába történő bevonása is. A 20. század törekvéseiben fontos szerepet töltött be a falukutató mozgalom, amely helyet kapott a felsőoktatás keretein belül kibontakozó népfőiskolai képzésben, a cserkészmozgalomban, és a hatását tekintve legnagyobb mértékben a pedagógustársadalom köreiben. Innen eredeztethető az a gondolkodásmód, amely megfogalmazódott Györffy István, Bálint Sándor, Újszászy Kálmán vagy később Timaffy László hitvallásában (hogy csak néhányat emeljük ki sorból), hogy a tanítónak szükségszerűen ismernie kell annak a népnek életét, amelynek közegében oktat. Nemcsak fel kell tárnia a gazdálkodó élet összetett folyamatát, a hagyományok gazdag világát ahhoz, hogy jobban megismerje tanítványait, hanem hivatásából fakadó kötelessége is annak visszaörökítése a következő generációknak. Ennek igénye már akkor megfogalmazódott, amikor még működött a tradicionális paraszti társadalom, amely a generációk között biztosította a hagyományozódás folyamatát. Jelenkorunkban azonban megsokszorozódott ennek a feladatnak a jelentősége, hiszen „a társadalom működésének megváltozásával már kimarad a nemzedékek oktatásából mindaz, amit az iskola nem vállal fel”.

A 20. század utolsó harmadában társadalmi szinten jelentkező néprajzi érdeklődés és az ennek nyomán kibontakozó szerveződések erőteljes szakmai hátteret építettek ki ahhoz, hogy a század végére a néprajzi ismeretek a tantervi követelmények között is helyet kaphassanak.

A néprajzi ismerettartalmak megjelenése a tantervekben

Az állami tantervek első nagy korszakának népiskolai dokumentumai az 1868-ban megjelent Eötvös-féle törvénytől kezdve tartalmaztak néprajzi vonatkozású helyi ismereteket. Alapvető célkitűzése volt minden tantervnek a lokális ismeretek segítségével a közvetlen környezet megismertetése, értékeinek feltárása, és ezen az úton a szülőföldhöz való kötődés megerősítése, a hazaszeretet és a nemzethez kötődés érzésének kialakítása.

A cél megvalósítása érdekében a 19. század végén, illetve a 20. század első évtizedeiben elemi iskoláinkban megjelentek a honismereti-helytörténeti tankönyvek (olvasókönyvek), amelyek egy-egy vármegye tájait mutatták be. Íróik általában az adott megyében oktató tanárok-tanítók közül kerültek ki. Ezek a honismereti kiadványok elsősorban a földrajz oktatásához kapcsolódtak.

Trianon után a hon- és népismeret kérdésköre politikailag is felértékelődött. Az iskolai oktatás és nevelés egyik fő célkitűzése volt nemcsak a megmaradt ország, hanem az egész történeti Magyarország minél alaposabb megismertetése, a múlt értékeinek tudatosítása. Az 1916-os tantervben megfogalmazott követelmények a tájak szerves egészként való tanítását, a magyarországi honismereti oktatást alaptantárgyként jelölték meg. Mindez 1920 után a trianoni veszteségek tudatosítását, a nemzeti érzések felerősítését is szolgálta.

1947–48-ban jelent meg a *Föld- és néprajz* tankönyvsorozat, amelyet a népiskolákban ötödik osztálytól nyolcadik osztályig vezettek be. A sorozat ötödik évfolyamnak készült tankönyve külön említésre méltó. A szerző, Csinády Gerő hiteles néprajzi leírásokra támaszkodva fogalmazta meg az ismereteket, illusztrációként pedig *A magyarság néprajzának* rajzait használta fel.

Az első tantervi korszak egyetlen önálló néprajztankönyve Balassa Iván *Magyar néprajz* című könyve volt, ami a mezőgazdasági középiskolák harmadik osztálya számára készült. 1947-ben jelent meg, de csak nagyon rövid ideig használták az oktatásban. Az 1950–1951. tanévtől életbe lépő új, szovjet mintára készült tanterv szellemiségébe már kevésbé fért bele a lokálpatriotizmusra nevelés, a néprajzi ismeretek önálló tantárgy keretében tanítása.

Az 1948-as államosítással induló második korszak a pártállam uralmának ideje volt. Az ebben az időszakban megjelenő tantervekben legfeljebb az ideológia megerősítésére alkalmasnak ítélt népismereti elemek kaphattak helyet. Az erős cenzúra alá eső ismeretválogatás ellenére is született említésre méltó eredmény.

Az 1978-as tantervi szabályozás biztosított először lehetőséget a gimnáziumokban a néprajz fakultatív tárgyként történő tanítására. Erre reagálva 1981-ben megjelent egy fakultatív néprajz tanterv a középiskolák 3–4. osztálya számára, amelynek ideiglenes használatát a Művelődési Minisztérium (31 725/1981. VIII. számú intézkedésével) is jóváhagyta. A tanterv szerkesztői Hoffmann Tamás, Sárkány Mihály és Suhay Péter voltak.

A harmadik korszak a rendszerváltoztatás utáni időszakot öleli fel. Az 1993-as közoktatási törvény 1995-ös módosítása alapján fogadták el a Nemzeti alaptantervet, amely többszöri átdolgozás után 1998-ban már tartalmazta a Hon- és népismeretet mint közös követelményt.

A 2001. szeptember 1-jétől életbe lépett Kerettanterv alapján pedig elkezdődött az általános iskolákban a tantervi modulok között a hon- és népismeret oktatása. A tanterv az 5. és a 6. évfolyamon évi 18 órában határozta meg az A és B változatban rögzített ismeretanyag közvetítésének kereteit. A tantárgyi modulról az oktatási intézmények dönthették el, hogy önállóan vagy más tantárgyakba integrálva oktatják.

Végül a hon- és népismeretet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet a kötelezően választható tantárgyak közé emelte, és 5. évfolyamon önálló órakeretben írja elő az oktatását.

A tantárgy megalapozza a tanulók nemzeti önismeretét, a nemzettudatát, a tevékeny hazaszeretetet. Tudatosítja a tanulóknak, hogy először minden népnek a saját hagyományát, nemzeti értékeit kell megismernie, hogy azután másokét is, a nemzetiségek, a szomszéd és rokon népek, a világ többi népének kultúráját, az egyetemes értékeket, a köztük lévő kölcsönhatást is megérthesse. Ösztönöz a szűkebb és tágabb szülőföld, a magyar nyelvterület hagyományainak és történelmi emlékeinek felfedezésére, a még emlékezetből felidézhető vagy a még élő néphagyományok gyűjtésére. Bővíti a tanulók művelődéstörténeti ismereteit, a hagyományörzést, népi kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését. Értékrendjével hozzájárul a tanulók értelmi, érzelmi, etikai és esztétikai neveléséhez, a természettel való harmonikus kapcsolatuk kialakításához és a társadalomba való beilleszkedésükhöz.

A harmadik tantervi korszak dokumentumaiban, a Nemzeti alaptantervben és a Kerettantervben megfogalmazott rendelkezések és előírások megerősítették a néprajzi ismeretek oktatásának és ezzel párhuzamosan a patriotizmusra nevelésnek a lehetőségét a magyar iskolákban.

A társadalom működésének megváltozásából fakadó igények, valamint a nemzetközi elvárások egyaránt megerősítették a magyar népi kultúra tantárgyi keretek között történő megjelenítését. Több fórum is foglalkozott a néprajzi ismeretek iskolai oktatásának lehetőségével. A Magyar Néprajzi Társaság 2008 és 2011 között három alkalommal rendezett konferenciát a téma szakmai szempontú körülményeire.

A 20. század egészére kiterjedő, változó intenzitású törekvések a 21. század küszöbén értek célba, és biztosították a tantervi keretek mellett tantárgyi keretet is a népi kultúra iskolai tananyagba történő beemelésére.

2012. június 4-én született meg a kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Az ebben megfogalmazottak alapján, valamint a kerettantervekben a különböző műveltségterületeken belül is megtalálható a közismereti tartalmakhoz köthető néprajzi tudásanyag. Az Ember és társadalom műveltségterületnek pedig önálló része, kötelezően választható tantárgya a hon- és népismeret.

Témaköreinek feldolgozását a Nemzeti alaptanterv 5–8. évfolyamon javasolja, a kerettantervi kidolgozás során azonban mindez az ötödik évfolyamra korlátozódott. A későbbiekben, 2012 őszén elkészültek a kerettantervi ajánlások a hon- és népismeret szabadon választható tárgyhoz az általános iskolák mind a nyolc évfolyama részére.

A kerettanterv szerkezete, a hon- és népismeret órakerete

A kerettanterv 5. évfolyamán, kötelezően választható tárgyként megjelenő Hon- és népismeret bevezető részében az általános célok és feladatok fogalmazódnak meg. Az itt leírt megfogalmazás szerint a hon- és népismeret tartalmazza a népünk kulturális örökségére leginkább jellemző sajátosságokat, nemzeti kultúránk nagy múltú elemeit, a magyar néphagyományt. Teret biztosít azoknak az élményszerű egyéni és közösségi tevékenységeknek, amelyek a család, az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megbecsülésé-

hez, a velük való azonosuláshoz vezetnek. Segíti az egyéni, családi, közösségi, nemzeti azonosságtudat kialakítását. Megalapozza és áthatja a különböző műveltségi területeket. Rendszerezett ismeretanyagként pedig lehetőséget teremt a magyar népi kultúra értékein keresztül a saját és a különböző kultúrák, a környezet értékeit megbecsülő és védő magatartás, illetve a szociális érzékenység kialakítására. A tanulók felfedezik, hogy a nemzedékeken át létrehozott közösségi hagyomány összeköti őket a múlttal és segít nekik eligazodni a jelenben. Felismerik, hogy az emberiség évezredek óta felhalmozódott tapasztalatai legegyszerűbb és éppen ezért a legfontosabb mindennapi kérdésekre adott gyakorlati válaszok tárháza. Megértik a tanulók, hogy a néphagyomány az általános emberi értékek hordozója, ezért ismerete az általános műveltséghez is szükséges.

A tantárgy megalapozza a tanulók nemzeti önismeretét, a nemzettudatát, a tevékeny hazaszeretetet. Tudatosítja a tanulóknál, hogy először minden népnek a saját hagyományát, nemzeti értékeit kell megismernie, hogy azután másokét is, a nemzetiségeket, a szomszéd és rokon népeket, a világ többi népének kultúráját, az egyetemes értékeket, a köztük lévő kölcsönhatást is megérthesse. Ösztönöz a szűkebb és tágabb szülőföldre, a magyar nyelvterület hagyományainak és történelmi emlékeinek felfedezésére, a még emlékezetből felidézhető vagy a még élő néphagyományok gyűjtésére. Bővíti a tanulók művelődéstörténeti ismereteit, a hagyományőrzést, népi kultúránk, nemzeti értékeink megbecsülését. Értékrendjével hozzájárul a tanulók értelmi, érzelmi, etikai és esztétikai neveléséhez, a természettel való harmonikus kapcsolatuk kialakításához és a társadalomba való beilleszkedésükhöz. A tanítás során – pedagógiai és néprajzi szempontok szerint kiválasztott hon- és népismereti, néprajzi forrásanyagok felhasználásával – minél több lehetőséget kell teremteni a néphagyományok élményszerű megismerésére. Törekedni kell a tanulók cselekvő és alkotó részvételére a tanulás során, hogy az érzékelésen, észlelésen, élményeken keresztül jussanak el az elvontabb ismeretekig, az összefüggések meglátásáig.

Tematikai egységek

A Nemzeti alaptanterv hon- és népismereti témaköreinek kidolgozása a kerettantervben hat tematikai egységben valósul meg. A közvetlen környezetből kiinduló, koncentrikus körökben bővülő ismeretek feldolgozása képezi a rendszerezés alapelvét. A családi környezet, majd a lakóhely megismerése után a hagyományos paraszti társadalom anyagi és szellemi kultúrájának feltárását, illetve a Kárpát-medencében élő etnikai csoportok, nemzetiségek bemutatását ismét a szülőföldre való visszatérés zárja le. Így a tanulók a saját környezetükhöz kapcsolva tudják összegezni a megszerzett ismereteket.

Az 1–2. tematikai egység: Az én világom I–II.

Az én világom címmel két nagyobb tematikai egység tárgyalja a 19–20. század fordulóján jellemző hagyományos paraszti életmódot, és lehetőséget biztosít a jelenkor életmódbeli jellemzőivel való összevetésre. A fejlesztési célok között első helyen jelenik meg a családi történetekből, beszélgetésekből, néprajzi leírásokból, archív fotó- és filmanyagokból történő ismeretszerzés. Ezek az ismeretek tágitják és teljesebbé teszik a három emberöltővel korábbi időszakról alkotott képet, jól kiegészítik a tantárgyi ismereteket.

A család megismerése a kiindulópont az egyre táguló körben megjelenő társadalmi környezet bemutatásához. A szomszédság, rokonság terminológiájának feltárása után következik a falu, illetve a város, a közvetlen lakóhely természeti adottságainak, helytörténetének, néphagyományainak megismerése. A település társadalmi rétegződését etnikum, felekezet, foglalkozás, életkor, vagyoni helyzet alapján vizsgálják a tanulók, és

megismerik a lakóhelyhez köthető neves személyiségeket, nevezetes épületeket, intézményeket, kibővítve a régió hon- és népismereti jellemzőivel. Ehhez a két nagy tematikai egységhez elsődlegesen csak vizsgálati szempontokat fogalmaz meg a kerettanterv, mivel legfőképpen a helyi kutatások és gyűjtőmunka eredményeként lehet feldolgozni a közvetlen környezetre vonatkozó ismereteket. Ez a témakör elősegíti a legszűkebb közösséghez, a családhoz, a lokális közösséghez való tartozás érzésének kialakulását, alkalmat biztosít értékének tudatosítására. A tanulók megismerkedhetnek nagyszüleik, dédszüleik világának erkölcsi normáival, találkozhatnak harmonikusan működő családi mintákkal. A hagyományos paraszti családmodell működésében az értékteremtő munka, a javakkal való ésszerű gazdálkodás meghatározó szerepének feltárása segíti az ökonomikus gondolkodás kialakítását. Képesek lesznek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza megbecsüléséhez vezető egyéni és közösségi tevékenységek elsajátítására; a közösségért végzett munka értékeinek kiemelésére, tiszteletére. Lehetőség nyílik a szülőföldhöz kötődés, a hazaszeretet érzésének kialakítására.

A 3–4. tematikai egység: Találkozás a múlttal I–II.

Találkozás a múlttal címen szintén két tematikai egység foglalkozik a 19–20. század fordulóján jellemző hagyományos paraszti életmód bemutatásával, a jelenkor életmódbeli jellemzőivel való összevetéssel. A közvetlen lakókörnyezet, a ház és a ház részeinek, berendezésének megismerése ad keretet a házban élő család mindennapi életének megismeréséhez. A házak történeti fejlődésének bemutatásánál a jurtától a veremházon és az egysejtű épületeken át jutunk el a Kárpát-medencében általánosan jellemző háromszatú paraszti lakóház megismeréséhez és a táji különbségek feltárásához. Fontos fejlesztési követelmény a természeti körülmények, a rendelkezésre álló építési anyagok és a különböző háztípusok kialakulása közötti összefüggések felfedezése.

A konyhai cserépedényeknek és az ételkészítés eszközeinek funkció szerinti osztályozása, a legfontosabb ételek alapanyagainak, elkészítési módjának, eszközkészletének megfeleltetése az ismeretszerzésen túl a logikai készség, a rendszerező képesség fejlesztését is jól szolgálja. A lakószobák berendezési tárgyainak megismerése, funkcióváltásuk nyomon követése az életmód és a divat változásának megfigyelésére is alkalmat biztosít.

A család felépítésének, a családon belüli korok és nemek szerinti munkamegosztás tradicionális rendjének megismerése lehetőséget teremt a gyerekek saját feladataival való összevetésre, a családban elfoglalt helyük értékelésére. A témakör kiemelt feladata a belenevelődés folyamatának bemutatása, a játék szerepének hangsúlyozása. A felnőttek életét utánzó játékok a gyerekek számára a felnőttkorban rájuk váró feladatok megtanulását, a szerepek elsajátítását segítették elő, és a funkciójuk a mai napig sem változott.

A hétköznapok rendjének megismerése során a hagyományos paraszti életmód fontosabb elemeiben felfedezhetik a tanulók a természeti tényezők meghatározó szerepét, a környezeti feltételekhez való alkalmazkodást. Tovább erősödik bennük az ökonomikus szemlélet, a rendelkezésre álló természeti javak ésszerű felhasználása, az önellátás fontosságának belátása.

A gazdálkodó ember legfontosabb munkái közül megjelennek a témakörön belül a gabonamunkák és a hozzájuk kapcsolódó szokások, az állattartás különböző módjai, illetve a női munkák közül a kenderfeldolgozás. A hétköznapi vászonviselet elemeit összehasonlíthatják a gyerekek saját ruházatukkal: megfigyelhetik és megfogalmazhatják a hasonlóságokat és a különbségeket. A témakör fontos fejlesztési feladata az önálló életvitel meghatározó elemeiben a természettel kialakított harmonikus kapcsolat előnyeinek kiemelése, a közösen végzett munka előnyeinek, közösségerősítő hatásának felismerése.

Az ételek és az étkezési szokások megismerése lehetőséget teremt a hagyományos paraszti táplálkozás jellemzőinek és a gyerekek saját étkezési szokásainak összevetésére. A szembevető különbségek és a tovább élő táplálkozási szokások megfogalmazása során kirajzolódnak az életmódváltás hatásai.

A térbeli tájékozódásra is lehetőséget biztosít a jellegzetes ünnepi viseletek táji eltéréseinek, jellemző elemeinek megismerése. A magyar népviseletek sokszínűségének felfedezése mellett azok mélyebb tartalmának, a közösséghez tartozás külső kifejezésformájának észrevétele is elengedhetetlen követelménye az ismeretszerzésnek. A kritikai gondolkodás fejlesztését szolgálja az egykori és a mai megjelenési formáik jelentéstartalmának feltárása.

Az 5. tematikai egység: Hagyományos és népi (vallási) ünnepeink eredete és szokásrendje, jeles napok, ünnepi szokások a paraszti élet rendjében, társas munkák, közösségi alkalmak

Az ötödik témakör a hagyományos és népi (vallási) ünnepeink eredetét és szokásrendjét, a jeles napokat, ünnepi szokásokat, az emberi élet fordulóit, valamint a társas munkákat, közösségi alkalmakat tartalmazza. Fontos fejlesztési cél, hogy a tanulók megismerjék a jeles napi, ünnepi szokásokat, az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó népszokásokat, valamint a társas munkák (pl. szüret, kukoricafosztás) és más közösségi alkalmak (pl. vásár, búcsú) hagyományait és jelentőségüket a paraszti élet rendjében, felismerjék a hétköznapi és ünnepek váltakozását, ritmusát.

Törekedni kell arra a tanítás során, hogy élményszerű, tevékenységközpontú, hagyományhű módon sajátítsák el a tanulók egy-egy ünnepkör, jeles nap köszöntő- vagy színjátékszerű szokását, valamint a társas munkákhoz, közösségi alkalmakhoz kapcsolódó szokásokat, különös tekintettel a helyi hagyományokra. Lehetőség szerint hallgassanak meg eredeti hangzóanyagokat, nézzenek meg filmeket is a népszokásokról. A szokásokhoz kapcsolódó tevékenységeket is gyakorolhatják, például jeles napok, ünnepi szokások tárgyainak elkészítésével; régi fényképek, tárgyak, rajzok, ábrák gyűjtésével; szóbeli, írásbeli élménybeszámolóval pl. a helyi hagyományokról.

Az emberi élet fordulóihoz (keresztelő, gyermekkor, leány-, legényélet, lakodalom) kapcsolódó szokások néhány jellegzetességét, pl. olvasmányok, olvasmányrészletek segítségével, összehasonlíthatják a mai korról. Fontos annak tudatosítása, hogyan segítette a hagyományos faluközösség az egyént mindezen jelentős eseményeknél.

Az ismeretszerzés, tanulás során az életkornak megfelelő néprajzi forrásanyagokat is felhasználhatnak a tanulók, valamint a tanár által adott megfelelő útbaigazítással az internetet is igénybe vehetik. A tanulók az ismeretanyag elsajátítása során felfedezik, hogyan igyekezett a hagyományos faluközösségben harmonikus kapcsolat kialakítására az ember a természettel, a faluközösség tagjaival; hogyan igazította a gazdasági munkákat az évszakok váltakozásához. A térbeli tájékozódásukat egy-egy megismert népszokás tájegységhez, etnikai csoportokhoz kötése is segíti.

A 6. tematikai egység: Magyarok a történelmi és a mai Magyarország területén. Néprajzi tájak, tájegységek és etnikai csoportok hon- és népismereti, néprajzi jellemzői a Kárpát-medencében és Moldvában. A hazánkban élő nemzetiségek és etnikai kisebbség.

A hatodik témakör főbb egységeinek fejlesztési célja a magyar néphagyomány sokszínűségének és közös vonásainak megismerése a tájegységek, a szülőföld, az etnikai

csoportok hon- és népismereti, néprajzi jellemzőinek bemutatásával; az anyagi kultúra, társadalomismeret és a folklór köréből vett különböző példák ismertetésével. Tudatosuljon a tanulóknak, hogy a határon túl hol élnek magyarok, legyenek képesek felsorolni a magyar nyelvterület jellegzetes néprajzi tájait, tájegységeit. Meg tudják nevezni a magyar nyelvterületen élő etnikai csoportokat (pl. palóc, matyó, kun, székely), illetve fel tudják sorolni a Magyarországon élő nemzeti kisebbségeket (pl. német, szlovák, szerb, horvát, szlovén, román, roma). Legyen fogalmuk a tanulóknak a nagy tájegységek területéhez köthető világorökségekről, a magyar szellemi kulturális örökségekről, a nemzeti parkokról. Fontos cél, hogy tanulói tevékenységek is kapcsolódjanak a különböző témákhoz, pl. a megismert (helyi) népszokások, népdalok, mesék közösség előtti bemutatása; képek gyűjtése a tájakra jellemző népviseletekről, népi építészetről, népművészetéről, hagyományokról; látogatás, tanulmányi kirándulás pl. tájházba, múzeumba.

A térben való tájékozódást segíti a Dunántúl és Kisalföld, Észak-Magyarország, Alföld és a nagytájakhoz kapcsolódó határon túli tájegységek, valamint Erdély és Moldva beazonosítása a térképen, illetve a kistáj, a szülőföld beillesztése a korábban megismert megfelelő nagytájba.

A hon- és népismeret mint szabadon választható tantárgy

A Hon-és népismeret szabadon választható tantárgyként a következőképpen jelenik meg: az 1–4. évfolyamon a tanulók megismerik a természet változásához igazodó emberi tevékenységeket, az év megfelelő szakaszához kapcsolják a megismert szokásokat, ünnepeket, az életkoruknak megfelelő népköltészeti alkotásokat (egyszerű mondókat, kiszámolókat, játékokhoz kapcsolódó gyermekdalokat) tanulnak. Egy-egy dramatikus játék bemutatása során egyszerűbb tánc lépéseket alkalmaznak, emellett megismerik a helyi hagyományokat. Az 5–8. évfolyamban a gyerekek a családjuk történetét, a hagyományos családmodell értékeit, a nagycsalád előnyeit fogalmazzák meg, összehasonlítják a jelenlegi és a száz évvel ezelőtti életmódot, bekapcsolódnak a közvetlen és tágabb környezetük természeti és társadalmi értékeinek, sokszínűségének megőrzésébe, gyarapításába. Megismerik néprajzi forrásokból vett példák alapján a jeles napi, ünnepi szokásokat, valamint a társas munkák, közösségi alkalmak hagyományait.

Hetedikben és nyolcadikban már tisztában vannak lakóhelyük értékeivel, elkötelezetté válnak a megismert értékek megőrzésében, megerősödik a szülőföld iránti kötődésük. Megismerik a természetes alapanyagok felhasználását és a kézműves tevékenységeket, népi mesterségeket, tudatosul bennük, hogy a természeti erőforrásokat takarékosan és felelősségteljesen, megújulási képességüket figyelembe véve kell használni. Felismerik a táplálkozási rend ritmusában, ésszerű váltakozásában az egészséges táplálkozás alapjait.

A Nemzeti alaptanterv hon- és népismereti témaköreinek kidolgozása a kerettantervben hat tematikai egységben valósul meg. A közvetlen környezetből kiinduló, koncentrikus körökben bővülő ismeretek feldolgozása képezi a rendszerezés alapját. A családi környezet, majd a lakóhely megismerése után a hagyományos paraszti társadalom anyagi és szellemi kultúrájának feltárását, illetve a Kárpát-medencében élő néprajzi (etnikai) csoportok, nemzetiségek bemutatását ismét a szülőföldhöz való visszatérés zárja le. Így a tanulók a saját környezetükhöz kapcsolva tudják összegezni a megszerzett ismereteket.

Végezetül fontos kiemelni, hogy a tanítás során – a pedagógiai és néprajzi szempontok szerint kiválasztott hon- és népismereti, néprajzi forrásanyagok felhasználásával – minél több lehetőséget kell teremteni a néphagyományok élményszerű megismerésére. Törekedni kell a tanulók cselekvő és alkotó részvételére, hogy az érzékelésen, észlelésen, élményeken keresztül jussanak el az elvontabb ismeretekig, az összefüggések megglátásáig. Így kell elsajátítsák egy-egy jeles nap, ünnepkör köszöntő- vagy színjátékszerű

szokását, valamint a társas munkákhoz, közösségi alkalmakhoz kapcsolódó szokásokat és a hozzájuk kapcsolódó tevékenységeket. Az oktatás állandó elemei a zenehallgatás, egy-egy tájegységet, néphagyományt bemutató film vetítése, tájházak, múzeumok látogatása.

A Hon- és népismeret tanításával különböző pozitív attitűdök és személyiségvonások alakíthatók ki, illetve fejleszthetők, ilyen az érdeklődés, a beleélés, az aktív, kreatív részvétel, az ítéletalkotás, a nemzeti azonosságtudat kialakítása, az én-kép, a szóbeli, írásbeli, képbeli kifejezőkészség fejlesztése és a világra nyitott, harmonikus, közösségi emberré nevelés.

Tankönyvek

2002-ben a Kerettanterv modultárggyá léptette elő a hon- és népismeretet, ezért a benne foglalt néprajzi ismerettartalmak oktatási folyamatban betöltött helyét is ez az új helyzet határozta meg. A tankönyvek megjelenése szükségessé vált, hogy az ötödik és a hatodik évfolyamon biztosított évi 18 órás (minimális) időkeretben a tantervi előírásokat a hiányos személyi feltételek mellett is tudják teljesíteni. Mindezt megjelenésük sorrendjében a következő kiadók tankönyvei segítették:

- 2001-ben a Borsodi Műhely és a miskolci Bibor Kiadó,
- 2002-ben az Apáczai Kiadó, a Szegedi Mozaik Stúdió és a győri Vizuális Pedagógiai Műhely,
- 2003-ban a Nemzeti Tankönyvkiadó,
- 2006-ban a celldömölki Pauz-Westermann Könyvkiadó.

A felsorolt taneszközök közül a 2007 és 2009 között lezajlott felmérés alapján az iskolák túlnyomó többségben a Nemzeti Tankönyvkiadó és az Apáczai Kiadó könyveit választották.

A 2012-es Nemzeti alaptanterv bevezetése után egyedül a Nemzeti Tankönyvkiadó dolgozta át hon- és népismeret tankönyvét az új kerettanterv követelményeihez igazítva. 2013-ban jelent meg *Szülőföldünk* címmel az átdolgozott tankönyv, amit a közben lezajlott névváltoztatás után a Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó adott ki, és 2014. október 1-jétől az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet vett át mint a Nemzedékek Tudása és az Apáczai Kiadó jogutódja.

Az oktatás személyi feltételei

Az Ember és társadalom műveltségterülethez tartozó hon- és népismeret tantárgy tanítását ellátó pedagógusok képesítési előírásait a köznevelési törvény határozza meg. Ennek alapján az alapképzésben egyetemi vagy főiskolai szintű oklevelet szerzett tanár, illetve tanári szakképzetségre épülő szakirányú továbbképzésben oklevelet szerzett pedagógus láthatja el.

Alapképzésben szerzett szakképzettség esetén elfogadott:

- néprajz szakos bölcsész,
- néprajz szakos tanár,
- magyar nyelv és irodalom szakos tanár,
- történelem szakos tanár.

A Nemzeti alaptanterv 5. évfolyamon kötelezően választható tantárgyként jelöli meg az Ember és társadalom műveltségi területhez tartozó Hon- és népismeretet. Az Oktatási Hivatal felmérése alapján az 2013–14-es tanévre vonatkozó statisztikai adatok szerint

az Ember és társadalom műveltségi területen tanító pedagógusok száma 11450 fő. Ebből történelmet tanít 7785 fő, állampolgári és társadalmi ismereteket: 1542 fő, a hon- és népismeret tanárok száma pedig 2123 fő.

A hon- és népismeret tanárok legnagyobb számban történelem, illetve magyar szakos pedagógusként tanítják a tantárgyat. Jó esetben részt vettek valamilyen szakirányú továbbképzésen vagy tanfolyamon, de jelentős százalékuk nem részesült semmilyen szakmai felkészítésben.

A 2001-ben elindított hon- és népismeret oktatás személyi feltételei a mai napig nem biztosítottak az oktatási intézmények legnagyobb részében. Az eltelt több mint egy évtized alatt még mindig nem oldódott meg a szaktanárok képzése. A néprajz tanszékkal rendelkező egyetemek közül a pécsi, a debreceni, a szegedi egyetem képez Hon- és népismeret tanárokat (MA), de ez nem biztosít kellő számú szaktanárt az általános iskolák részére.

Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola szakirányú továbbképzései, a Szentendrei Szabadteri Néprajzi Múzeum meghirdetett tanfolyamai nyújtanak segítséget az érdeklődőknek. Ugyanakkor az elmúlt 13 év alatt a tanárképző főiskoláknak még mindig nem sikerült kialakítaniuk erre vonatkozó tantárgyi programjukat.

Szakképzett, felkészült tanárookra pedig égetően szükség lenne. A korábban nagycsaládi, közösségi keretek között zajló hagyományátadás formái átalakultak, feloldódtak, ezért kiemelten fontos szerepet vállalnak magukra azok az iskolák, akik élnek a tantervek adta lehetőségekkel, és helyet biztosítanak helyi tantervükben saját hagyományaik átörökítésének.

Ilyen mintaértékű kezdeményezés szerencsére több is van. A Balatonendréd Általános Iskola a Pedagógiai Programjában és a Helyi tantervében is rögzített gyakorlatot alakított ki, amely a helyi hagyományok intézményes keretek között történő továbbörökítésének követendő példájaként szolgál. Az 1996/97-es tanévtől 5–6. évfolyamon heti 1 órában, 7. évfolyamon csipkeverést tanítanak a technika órák keretében, illetve szakköri formában.

A Kókai Általános Iskola 2014 őszétől elindította a településen az 1960-as évekig virágzó háziipari tevékenységként működő gobelinvarrás iskolai oktatását.

A Mendei Általános Iskola ünnepi témahetek során a napjainkig élő helyi hagyományok élményszerű megismertetését tűzte ki célul. A karácsonyi kántálás, az ostyahordás, a szálláskeresés mellett a Szellemi Kulturális Örökség nemzeti jegyzékére is felkerült pünkösdi templomdíszítés szokása is helyet kapott az iskolai programok között.

A néprajztudomány célja a néphagyományok, a népi kultúra utolsó megjelenési formáinak archiválása gyűjtése, és fontos feladata a jelenkor közösségeiben élő kifejezési formák, narratív tudás rögzítése is. Mindebben az iskola kiemelkedően fontos szerepet vállalhat.

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan (1994): *Magyar népismeret*. (Egységes jegyzet, 2. változatlan kiadás.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Hoppál Mihály és Csonka Takács Eszter (1999, szerk.): *Ajánlások a hagyományos kultúra és folklór védelmére*. (Unesco Közgyűlés 1989) EFI Communicationes 1. Budapest.

Baksa Brigitta (2008): A néprajzi ismeretek oktatásának helyzete és lehetőségei az alapfokú oktatási intézményekben. *Néprajzi Hírek*, 37. 1. sz. 33–41.

Baksa Brigitta (2010): *A néprajzi ismerettartalmak oktatásának múltja és jelene*. Doktori értekezés. ELTE, Budapest.

Baksa Brigitta és Kósa László (2012): Tájékoztató a néprajz közoktatásbeli lehetőségeiről folytatott tárgyalásokról. *Néprajzi Hírek*, 41. 1. sz. 29–30.

Baksa Brigitta és Karácsony-Molnár Erika (2013): Hon- és népismeret kerettanterv ismertető. In: Dósa Zoltán (szerk.): *Kompetencia- és tudástransfer az oktatásban*. Egyetemi Nyomda, Kolozsvár. 25–35.

Csorba Csaba (2000): Gondolatok a honismeret oktatásáról. *Honismeret*, **28**. 1. sz. 10–16.

Karácsony-Molnár Erika (1998): A néprajzoktatás időszerű kérdései, feladatai. In: Karácsony-Molnár Erika és Kraiciné dr. Szokoly Mária (szerk.): *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában*. Budapest. 259–262.

Kemecsi Lajos (2008): A „Néprajz az oktatásban I.” című konferenciáról. Budapest, 2008. március 27. *Néprajzi Hírek*, **37**. 1. sz. 32–33.

Kemecsi Lajos (2012): Néprajz az oktatásban III. (Budapest, 2011. május 19.). *Néprajzi Hírek*, **41**. 1. sz. 31–35.

Sipos Anna Magdolna és Nagy Miklós Mihály (1996): Földrajzoktatás a válságos évtizedekben. *Magyar Pedagógia*, **98**. 1. sz. 41–57.